

Oostende, april 2017

Aan Wendy Morris

In januari 1917 voer de SS Mendi van Kaapstad, Zuid-Afrika naar Plymouth, Zuidwest-Engeland. Aan boord bevond zich het 5de bataljon van het S.A.N.L.C. oftewel South African Native Labour Contingent. Op 21 februari 1917 begaf het schip zich op het Engelse kanaal richting Le Havre, haar eindbestemming. Het was nacht en er hing een dikke mist. Het stoomschip werd in volle snelheid geramd door de SS Darro, een veel groter cargoschip dat het naliet haar mistsignalen te luiden. Het licht van de Saint-Catherine vuurtoren op Isle of Wight mocht niet baten. De SS Mendi zonk in amper twintig minuten en de dodentol was hoog. Van de 882 personen aan boord lieten 615 mannen het leven. De bemanning van het andere schip bood geen hulp. De scheepsramp zonk weg in het strijdgewoel van de Grote Oorlog die gaande was.

In maart 2015 praten we voor het eerst over de SS Mendi en de mogelijkheid om samen een tentoonstelling te realiseren die zou kaderen binnen de herdenking van de Eerste Wereldoorlog¹. Maar het is niet de eerste keer dat je dit onderwerp aansnijdt. In *Off the Record*, een animatiefilm uit 2008, blik je terug op een stukje geschiedenis in tweevoud: het tragische lot van de SS Mendi krijgt er een plaats naast het meer persoonlijke verhaal van jouw grootoom Walter Giddy. Als blanke Zuid-Afrikaan diende hij tijdens de Eerste Wereldoorlog in het 2de Infanterie Regiment en vocht hij mee aan het front. Hij overleefde de slag bij Delville Wood in 1916, maar overleed een jaar later in Arras. Zijn dagboek werd gekoesterd door zijn jongere zus Kate Muriel Giddy, jouw grootmoeder. Ze kopieerde het zwaar gehavende boekje en eigende zich op die manier haar broers' woorden toe, maakte het tot iets van zichzelf.

Naar aanleiding van de Eerste Wereldoorlog sloot Zuid-Afrika zich aan bij de Britten en geallieerden. Zowel blanke, zwarte als gekleurde Zuid-Afrikanen werden gemobiliseerd en ingezet aan het westerse front. De Zuid-Afrikaanse regering stelde zich echter zeer radicaal op ten aanzien van de zwarte 'native' rekruten. Ondergebracht in het S.A.N.L.C. werden ze met meer dan twintigduizend als werkkraft gemobiliseerd. De mannen stonden voornamelijk in voor herstellingswerken aan wegen en spoorlijnen, of zorgden voor de bevoorrading. Ze 'dienden' de Grote Oorlog niet als militairen maar als arbeiders. De Zuid-Afrikaanse regering was er immers van overtuigd dat het op gelijke voet plaatsen van blank en zwart — door hen samen te laten

vechten — nefast zou zijn voor het behoud van de onderlinge verhoudingen. Het was volgens hen van groot belang dat de zwarte Zuid-Afrikaanse arbeid werd afgeschermd van de blanke wereld. Het was een ongeziene situatie, hoe ze — desnoods met de zweep — in het gareel werden gehouden, terwijl daarbuiten een veel heviger strijd woedde.

Een militaire zweep wordt een geweer, wordt een spade.

Het is een eenvoudig beeld dat zoveel betekenis in zich draagt. Meer nog dan de persoonlijke herinneringen breng je met *Off the Record* in de eerste plaats een ode aan de zwarte Zuid-Afrikanen en hun weggemoffelde bijdrage aan die 'Europese' oorlog. In de film neem je ruim de tijd om hen opnieuw een gezicht te geven, letterlijk. Het ene gezicht vloeit over in het andere. Er spreekt fierheid uit, maar ook de hoop op een betere toekomst.

This, of course, is a work of the imagination

Het verhaal van de SS Mendi blijft aan je trekken. Het triggert je omdat de harde maar tragische feiten die honderd jaar geleden plaatsvonden, slechts de deur op een kier zetten voor een veel groter verhaal dat ons meevoert naar een complexe Zuid-Afrikaanse segregatie-geschiedenis- én actualiteit. Met de tentoonstelling *This, of course, is a work of the imagination*, probeer je voorbij te gaan aan de feiten en ga je op zoek naar dat grotere verhaal. Niet alleen de gebeurtenissen uit het verleden komen aan bod. De actualiteit speelt misschien nog wel de grootste katalysator en bevestigt het belang om dit verhaal in beelden om te zetten. Jouw beelden. Je vertelt me over Zuid-Afrika, waar in maart 2015 hevige protesten ontstaan rond de figuur van Cecil John Rhodes en meer bepaald zijn standbeeld op de campus van de Universiteit in Kaapstad. Rhodes (1853–1902) was een Britse diamantmagnaat en een belangrijke politicus in de Britse kaapkolonie. #RhodesMustFall wakkert in geen tijd het verzet aan bij een steeds groter wordende groep zwarte Zuid-Afrikanen en activisten die het beeld als een symbool van (pre-)apartheid zien. Onder internationale belangstelling wordt het standbeeld op 9 april 2015 van haar sokkel gehaald.

This, of course, is a work of the imagination ontwikkelt zich als een dialoog tussen animatiefilm, video, poëzie en found footage. Het resultaat is niet tot één grote film verwerkt, maar spreidt zich over verschillende filmfragmenten die op elkaar inhaken en dat grotere verhaal kracht bijzetten. *This, of course, is a work of the imagination* speelt een visueel spel tussen verleden en heden, geschiedenis en actualiteit. Animatie en film wisselen elkaar af. Animatie is een traag en

¹ Gone West, 100 jaar Grote Oorlog Cultureel herdacht. Editie 2017.

arbeidsintensief medium dat zich niet laat sturen door vooraf meticuleus uitgekiemde storyboards. De film komt als het ware pas in de houtskooltekeningen tot leven. Een verhaal dringt zich op en stuurt de tekening traag maar trefzeker aan. Het is een dankbaar medium om in te haken op de verhalen uit het verleden. Foto's, krantenartikelen of artefacten uit dat stukje verleden kunnen model staan en komen met de animatie opnieuw tot leven. Wat niet door de getekende lijn verteld kan worden, film je met een eenvoudige handcamera. Je wandelt jezelf een weg naar het verleden dat ongrijpbaar is geworden, een wandeling die als het ware in de tentoonstelling wordt verdergezet. Poëzie is jouw leidraad. Het neerschrijven van je gedachten helpt je om na te denken over de structuur en de manier waarop je dit verhaal wil uiteenzetten. Poëzie kan je gedachten voeden en tegelijk tot een zekere essentie herleiden. Het is een krachtig medium. De dagboekfragmenten die je met me deelt bieden mij eveneens de leidraad die ik nodig heb om mijn eigen gedachten te ordenen tijdens het schrijven van deze brief aan jou.

**I want to work like a poet
to elaborate to imagine and compose and
be ambiguous
to do many things simultaneously**

**to weave and knit and knot and entangle
with suggestion**

Op een van de campussen van de Universiteit van Kaapstad staat sinds 2006 een herdenkingsmonument ter nagedachtenis van de SS Mendi en haar noodlottige bemanningsleden. We zien de romp van het schip boven het grasveld uitsteken. Rondom dobberen enkele helmen, ter nagedachtenis van de 615 mannen die het niet overleefden. Het bescheiden monument schurkt tegen een heuveltje aan. Omringd door aarde en gras krijgt het alle vrijheid om er te gedijen. De plaats voor het monument is weloverwogen. Hier spendeerden de bemanningsleden hun laatste dag op Zuid-Afrikaanse bodem vooraleer ze in januari 1917 naar Europa vertrokken. Het monument inspireert jou om er een eigen geanimeerde hommage voor te maken. Het werk is van de hand van de zwarte Zuid-Afrikaanse kunstenaar Madi Phala (1955–2007).

In 2007, nog geen jaar later, wordt hij vermoord. Collega kunstenaar Roderick Sauls voelt de noodzaak om — ter ere van zijn vriend — het Mendi monument extra luister bij te zetten. Hij voorziet het tafereel van een rechthoekig frame gevuld met strandstenen en zand. Het lijkt nu meer op een graf.

Wie vandaag de plek bezoekt, krijgt nog een andere versie te zien, een echt 'monument'. De kiezelstenen

hebben plaats gemaakt voor een vierkante betonnen sokkel waarin Phala's originele eerbetoon verwerkt is. Het geheel wordt omringd door een stenen muur. De 615 namen van de overledenen zijn in steen vereeuwigd. Temidden van de namen staat een citaat gebijtd:

'Be quiet and calm, my countrymen. What is happening now is what you came to do... you are going to die, but that is what you came to do. Brothers, we are drilling the death drill. I, a Xhosa, say you are my brothers... Swazis, Pondos, Basotho... so let us die like brothers. We are the sons of Africa. Raise your war-cries, brothers, for though they made us leave our assegais in the kraal, our voices are left with our bodies.'

Het zijn de woorden van priester Isaac Dyobha Wauchope, een van de medereizigers die de scheepsramp niet overleefde. Wie vandaag op zoek gaat naar informatie over de SS Mendi en haar tragische lot, krijgt naast de historische feiten ook stevast deze legende op zijn bord.

Ik denk terug aan de woorden van Frank Westerman in *Stikvallei*. Daarin voert de auteur de lezer mee naar een vallei in Noord-West-Kameroen waar, in de nacht van 21 augustus 1986, alle aanwezige levende wezens — mannen, vrouwen, kinderen, kippen, koeien, vogels, insecten, etc. — op mysterieuze wijze het leven laten. Deze feiten kunnen met concrete sterftecijfers bekrachtigd worden, maar niemand weet precies wat er is gebeurd. Westerman schrijft met dit boek een magnifieke ode aan het ontstaan van mythes en verhalen: *'In tijden van crisis kunnen mythes een uitweg bieden via het bovennatuurlijke. Verhalen evolueren, ze worden geschapen en herschapen. (...) Al zijn ze van a tot z verzonnen, soms worden ze deel van de werkelijkheid. Een mythe verklaart niet. Hij stilt niet de nieuwsgierigheid. Een mythe rechtvaardigt.'*²

Ik moet onmiddellijk aan jou denken en aan de manier waarop jij jezelf een weg baant door de herinnering — zowel collectief als persoonlijk — om de juiste ingang te vinden tot dit verhaal.

**I want to work like an historian
to clarify dispel illusion and be sceptical**

In februari 2017 is het honderd jaar geleden dat de SS Mendi zonk. 'Tijd' doet vreemde dingen met gebeurtenissen uit het verleden. De herinnering zorgt ervoor dat iets niet begraven is maar in leven blijft. Het Madi Phala monument in Kaapstad getuigt daarvan. De herinnering kan onze identiteit bevestigen en in sommige gevallen

² F. Westerman, *Stikvallei*, 2013, p. 294.

kan het identiteit 'creëren'. *'In de strijd om het bestaan zijn de sterke verhalen in het voordeel ten opzichte van de slappe.*³

Het scheepsdrama van de SS Mendi werd bedreigd in haar voortbestaan maar groeide alsnog uit tot een 'legendarisch' verhaal. Een belangrijke rol was weggelegd voor de dichter Samuel E. Krune Mqhayi (1875–1945), vriend aan huis bij de familie van de hierboven geciteerde en betreurde priester Isaac Dyobha Wauchope. Mqhayi schreef in 1916 een heldhaftig gedicht toen die laatste op het punt stond om samen met het 5de bataljon van het S.A.N.L.C. naar Europa te vertrekken.

[...] *So listen, young men, you're honoured!
Your nation's in the roll of nations.
So dance the war dance then come to order:
like this—like this!
Like this—and like that!*

*Capture the Kaiser and bring him back,
and end this war in a twinkling; [...]*

SEK Mqhayi, *The Dark Army*, 1916.

In 1931 schreef Mqhayi nog een gedicht over de SS Mendi, waarin hij zich lijkt te richten tot de families die achterbleven met hun verdriet. Eerste minister Louis Botha had hen misschien wel officieel gecondoleerd uit naam van de Zuid-Afrikaanse regering en 50 pond vergoed om hun verlies te compenseren⁴, Mqhayi voelde zeer goed aan dat er nood was aan een groter gevolg.

[...] *Awu! The finest of Africa was busy dying!
The ship couldn't carry its precious cargo,
It was echoing into the inner circles,
Their brave blood faced the King of Kings.
Their deaths had a purpose for all of us [...]*

SEK Mqhayi, *Sinking of the Mendi*, 1931.

Vertaling: Antjie Krog, Ncebakazi Saliwa & Koos Oosthuizen, 2008.

Binnen de zwarte Zuid-Afrikaanse gemeenschap groeide de nood om de scheepsramp te herdenken. Vrijwel onmiddellijk na de Eerste Wereldoorlog werd de Mendi Memorial Club opgericht. Veel had dit niet om het lijf, maar het voedde wel de idee dat het tragische lot van de zwarte bemanningsleden in iets positief kon worden omgezet. Vanaf 1928 werd er een jaarlijkse herdenking georganiseerd die voornamelijk tot doel had de positie van de zwarten te verbeteren binnen een maatschappij waar de segregatiegedachte alleen maar groeide.

³ F. Westerman, *Stikvallei*, 2013, p. 269.

⁴ A. Grundlingh, 'The SS Mendi Disaster: Politics of remembrance, 1917–2014', in: *War and Society: Participation and Remembrance. South African black and coloured troops in the First World War, 1914–18*, 2014. Sun Media, Stellenbosch, p. 117.

De Mendi gaf hoop op een betere toekomst. Er werden lezingen en debatten georganiseerd en er werd een studiebeurs in het leven geroepen. Met de jaren groeide de herdenking uit tot een kritisch forum waarin de segregatiepolitiek op de korrel werd genomen. Toen apartheid zich in 1948 als een officieel regime installeerde, werd het platform echter politiek monddood gemaakt. Enkele decennia en generaties later herinnerde de zwarte gemeenschap zich nog nauwelijks het verhaal van de SS Mendi, laat staan de talloze herdenkingen die destijds als een levend monument in ere werden gehouden. *'Verhalen sterven uit, als de dodo of de mammoet, wanneer ze door niemand meer worden doorverteld. Maar kon een uitgestorven verhaal ook opnieuw tot leven worden gewekt?'*⁵

In de jaren 90, wanneer Zuid-Afrika de apartheid ophief en het land een nieuwe koers wilde varen, ontstond de nood aan een nieuwe 'eigen' geschiedenis. Een heldhaftig verhaal bood soelaas. Hoewel de SS Mendi al lang vergeten leek, werd haar geschiedenis opgerakeld en in 'grandioze' termen herinterpreteerd. Een ferme dosis afrikanisme, moed en heldhaftigheid waren de nodige ingrediënten om het scheepsdrama opnieuw onder de aandacht te brengen. [...] *We are the sons of Africa. Raise your war-cries, brothers [...]*.

So, Mr. Plaatje I want to ask you in what form is the tragedy of the Mendi held?

Een handcamera zoomt in op Tafelberg wanneer het schip traag de haven uitvaart. Je vaart weg uit Kaapstad en richt het woord tot Solomon T. Plaatje.

Solomon T. Plaatje (1878–1932) was een Zuid-Afrikaanse journalist, schrijver en politicus. Hij was medeoprichter van het S.A.N.N.C., het South African Native National Congress in 1912⁶. Toen de regering in 1913 de Land Act goedkeurde, trok hij naar Londen om deze catastrofale politieke zet — de kiem voor wat later het apartheidssysteem werd — aan te vechten. De Land Act verbood de oorspronkelijke zwarte bewoners om eigen land te kopen of huren voor eigen gebruik. Het resultaat was dat vele tienduizenden zwarten gedwongen werden om weg te trekken uit hun geboortestreek⁷. *'The grim struggle between right and wrong, and the latter carries*

⁵ F. Westerman, *Stikvallei*, 2013, p. 274.

⁶ Het S.A.N.N.C. werd in 1923 omgedoopt tot A.N.C. (African National Congress) en wilde in de eerste plaats de belangen behartigen van de oorspronkelijke zwarte bevolking. Pas in 1991 — nadat apartheid werd opgeheven bij de vrijlating van Nelson Mandela — slaagde het A.N.C. er in om de fel omstreden Land Act te overrulen.

⁷ Zeventig procent van de Zuid-Afrikaanse bevolking moest het voortaan stellen met stukjes 'restruimte' — door de blanken zeer poëtisch verwoord als 'thuisland' — dat slechts zeven procent van de beschikbare grond besloeg.

*the day*⁸, schreef Plaatje toen hij in 1914 uit Kaapstad wegvoer, op weg naar Engeland, om er te gaan pleiten voor de afschaffing van de Land Act.

Er hangt een tekening uit in je atelier. Ik zie zes figuren rondom een luidspreker verzameld. Alleen Solomon T. Plaatje wordt bij naam genoemd. De overige vijf krijgen een meer algemene titel mee: de eerste minister, een priester, een redacteur van een krant, een pacifiste — dit blijkt Olive Schreiner te zijn — en de gouverneur generaal. Centraal in beeld staat in blokletters het woord ‘ENLIST’ geschreven. De tekening laat ons stilstaan bij de keerzijde van die Grote ‘Europese’ Oorlog en voert ons mee terug naar Zuid-Afrika en haar nog jonge en woelige politieke context. Pas in 1910 werd de Unie van Zuid-Afrika gesticht als een zelfbesturend land onder de vleugels van het Britse Imperium. De Unie werd door een blanke minderheid bestuurd, met aan het roer eerste minister Louis Botha. Toen de vraag rees om zwarte Zuid-Afrikanen te rekruteren aan het Europese front, bracht dit een wervelstorm aan reacties teweeg. De regering zelf was bang dat de zwarte gemeenschap zich tegen hen zou keren als ze aan de oorlog zouden deelnemen. Hun ‘eigenwaarde’ zou kunnen stijgen, wat men kost wat kost wilde vermijden. Een groot deel van de zwarte gemeenschap associeerde de Britten met onderdrukking en misschien bood een oorlog tegen Duitsland wel kansen? Velen, voornamelijk arbeiders, hoopten dat de Duitsers naar Zuid-Afrika zouden komen om hen te bevrijden van hun onderdrukkers zodat ze konden terugkeren naar hun geboortegrond. Anderen gingen nog een stukje verder en geloofden zeer sterk dat hun inmiddels overleden Zulu leider Dinuzulu kaCetshwayo (1868–1913) zou terugkeren, met behulp van de Duitsers. De zwarte elite bleef de Britten wél steunen maar over het algemeen waren de verwachtingen hoog gespannen en hoopten ze dat hun ‘inzet’ tijdens de oorlog hun positie ten opzichte van de blanken zou verbeteren. De elite vocht dan ook om het recht om te mogen vechten, want strijden stond symbool voor een volwaardig burgerschap⁹. Solomon T. Plaatje mengde zich in het debat en — ondanks het feit dat hij goed beseftte dat de regering de zwarte gemeenschap enkel zou engageren wanneer ze daarvoor geen erkenning¹⁰ hoefden te krijgen — stimuleerde en steunde hij de oproep om zich als vrijwilliger aan te melden voor het S.A.N.L.C. Hij zag er een ‘educatief

⁸ S.T. Plaatje, *Native Life in South Africa, Before and Since the European War and the Boer Rebellion*, 1914. Online PDF: <http://www.sahistory.org.za>

⁹ In de South African Defence Act van 1912 stond echter klaar en duidelijk geformuleerd dat enkel de Zuid-Afrikanen met Europese roots (lees: blanken) mochten vechten als militair.

¹⁰ A. Grundlingh, *War and Society: Participation and Remembrance. South African black and coloured troops in the First World War, 1914–18*, Sun Media, Stellenbosch, 2014, p. 25.

voordeel in om enkele maanden in het buitenland ‘ervaring’ op te doen. Zes maanden tewerk gesteld worden in Frankrijk zou toch veel leerrijker zijn dan werken in een Kimberley diamantmijn?

DISCIPLINE IS THE ULTIMATE HAPPINESS

In *Off the record* schiet een houten barak uit de grond, omheind en voorzien van prikkeldraad. Het stelt de sterk bewaakte context voor waarin de arbeiders van het S.A.N.L.C. werden ondergebracht tijdens hun verblijf in Europa. De schrik dat de mannen al te veel ‘ervaring’ zouden kunnen opdoen, zat er diep in. Sociale of morele ‘contaminatie’ was absoluut te vermijden. De manier waarop ze door de Zuid-Afrikaanse regering werden afgeschermd, was ongezien. Alleen Duitse krijgsgesvangenen kregen een dergelijke behandeling tijdens de oorlog. Een militaire zweep wordt een geweer, wordt een spade, weet je wel... Het was misschien ongezien in Europa¹¹ maar gangbaar in Zuid-Afrika, waar de zwarte arbeiders in de Kimberley diamantmijnen een gelijkaardig onderkomen genoten. Controle over de inheemse zwarte bevolking was enkel mogelijk wanneer hun tribale woontradities doorbroken werden¹². Het bouwen van ommuurde — ondoordringbare — wooneenheden leek aangewezen.

In 1960 wordt het Ovambo wooncomplex in Walvisbaai, Zuidwest-Afrika geopend. Jij bent in datzelfde jaar in Walvisbaai geboren. Het inspireert je om er een kortverhaal over te schrijven. Het rolt gewind uit een typemachine — een VOSS Karin, ook van 1960 — op een lange rol papier. Met dit persoonlijke relaas sla je een brug naar het verleden. Jouw verhaal in ruil voor een ander. Voor wat, hoort wat. Het verleden geeft zich immers niet zomaar prijs.

In het Ovambo complex werden 6000 mannen in een extreem gemonitorde context ondergebracht. Het wooncomplex diende als een architecturaal voorbeeld van controle op efficiënte georganiseerde arbeid zoals het in de rest van Zuid-Afrika onder het apartheidssysteem werd uitgetekend. Jouw vader, John Frank Morris, was één van de architecten van dit specifieke wooncomplex. De bouw ervan nam enkele jaren in beslag. Het bracht jouw ouders eind jaren 50 naar Walvisbaai. Een kist met kledij en huishoudelijke spullen verhuisde mee en deed lang dienst als meubel.

¹¹ Het denken in gecontroleerde woon- en werkeenheden kende ook in de Westerse samenleving haar opgang, maar dit stond volledig in het teken van de industriële ontwikkelingen en de nood aan arbeidskrachten. De mijnbouwindustrie ontwikkelde bijvoorbeeld ‘aantrekkelijke’ tuinwijken om werknemers te lokken en tegelijk stelde het de werkgevers in staat om hun arbeiders van a tot z te controleren.

¹² Dr. A. Byerley, *Compound Space: a study of the architecture of Labour Control in the Case of Walvis Bay*, 2012, in: *Digest of Namibian Architecture*, s. 34–37.

Het cargolabel van het transport naar Walvisbaai hangt vandaag nog steeds op de kist die, na veel omzwervingen, in jouw atelier in Deerlijk is beland.

**How can I reach the past?
my legs need to walk me to the past**

**How do I earn access to this story?
there needs to be an OFFERING**

Het scheepswrak van de SS Mendi ligt op 19 km afstand van de kust van Isle of Wight, aan Saint-Catherine's point. Niets in het landschap wijst er op dat hier een schip is gezonken, tenzij je de diepe wateren opzoekt. Toch is het voor jou een belangrijke plek om contact te maken met het verleden. Het is de plek waar de verbeelding het kan overnemen van de feiten. In oktober 2016 neem je de ferry van Le Havre naar Plymouth, de omgekeerde route van wat de SS Mendi normaal gezien zou hebben afgelegd. Van daaruit trek je richting Isle of Wight, het eiland voor de Engelse kust. Je wandelt de kustlijn af van west naar oost en je doorkruist het eiland van noord naar zuid. Een handcamera volgt elke stap en registreert wat je onderweg tegenkomt. Op haar meest zuidelijke punt staat de vuurtoren van Saint-Catherine. Enkele kilometers landinwaarts ligt het Saint-Catherine's oratorium. Twee torens die zich laten opvallen in de omringende natuur, twee torens die hun naam te danken hebben aan de Heilige Katharina van Alexandrië. Haar leven werd uitvoerig beschreven en doorverteld maar berust vooral op legendes die haar populariteit alleen maar aanwakkerden. Als Heilige wordt ze steevast afgebeeld met een groot houten wiel met pinnen. Het dodelijke rad werd over haar heen gerold maar Katharina overleefde het marteltuig dat prompt in twee brak. Toen ze onthoofd werd, stroomde er zoete melk, geen bloed. Engelen brachten haar lichaam naar de Sinaïberg.

**Her voice was not heard in the heavenly voices
that spoke to Joan of Arc.
Catherine of Alexandria did not exist.
Myths generate their own power.**

Een legende voor een legende. Het ultieme offer om in het verhaal binnen te wandelen. Je wandelt jezelf een weg naar het verleden dat zelf ongrijpbaar is geworden. Als een wervelwind van gedachten neemt de film — zowel animatie, found footage als beelden van de wandelingen — ons mee in een droom die zich niet laat aansturen. We worden heen en weer geslingerd tussen het verleden en het heden, de geschiedenis en de actualiteit. De SS Mendi is verleden én heden. Een bij vliegt doelloos rond. Het dier staat symbool voor

georganiseerde en efficiënte collectieve arbeid. In de christelijke cultuur belichaamt het diertje echter ook de ziel die zich een weg baant naar de hemel. Ben je op zoek naar de rusteloze zielen van de schipbreukelingen van de Mendi die rondwaren op de bodem van het kanaal? Of zijn het Syrische vluchtelingen die vandaag en morgen de oversteek naar Fort Europa wagen maar dit niet overleven?

**I will not make of this a requiem
For whom then is this story?**

**It is for those drowning daily in the Mediterranean
Who will be their praise poet?**

This, of course, is a work of the imagination gaat voorbij aan de feiten. Het schip is gezonken maar de mythe leeft voort.

Mieke Mels

REFERENTIES

- W. Morris, *notities en dagboekbedenkingen*, ca. 2015–17.
B.P. Willan, *The South African Native Labour Contingent, 1916–18*, in: 'The Journal of African History', vol. 19, n° 1, World War I and Africa (1978), pp. 61–86. Cambridge University Press.
F. Westerman, *Stikvallei*, 2003.
A. Grundlingh, *War and Society: Participation and Remembrance. South African black and coloured troops in the First World War, 1914–18*, 2014. Sun Media, Stellenbosch.
Dr. A. Byerley, *Compound Space: a study of the architecture of Labour Control in the Case of Walvis Bay*, 2012, in: *Digest of Namibian Architecture*, s. 34–37.

Ostend, April 2017

To Wendy Morris

In January 1917, the SS Mendi set sail from Cape Town, South Africa, for Plymouth, south-west England. On board was the 5th battalion of the South African Native Labour Contingent. On the night of 21 February the ship was in the English Channel heading towards Le Havre, her final destination. There hung a thick mist. The steamship was rammed at full speed by the SS Darro, a far larger cargo vessel that failed to sound any fog warnings. The beam from the St. Catherine lighthouse on the nearby Isle of Wight was of no help. The SS Mendi sank within twenty minutes and the death toll was high. Of the 882 people aboard, 615 men lost their lives. The crew of the Darro offered no assistance. In the turmoil of the Great War this naval tragedy slipped out of view.

In March 2016 we began to discuss the SS Mendi and the possibility of collaborating on an exhibition situated within the framework of commemorations of the First World War¹. This was not, however, the first time that you approached the subject. In *Off the Record*, an animated film from 2008, you reflected on two episodes within this history: the tragic fate of the SS Mendi and the personal story of your great-uncle Walter Giddy. As a white South African, Walter served during the First World War in the 2nd Infantry Regiment and fought at the Front. He survived the battle of Delville Wood in 1916, but was killed a year later in Arras. His diary was cherished by his younger sister Kate Muriel Giddy, your grandmother. She transcribed the badly damaged book into her own notebook and, in so doing, made her brother's words a part of herself.

South Africa aligned itself with the British and Allied forces during the First World War. White, black and coloured South Africans were mobilized and deployed to the Western Front. The South African government, however, adopted a radical stance towards the black 'native' recruits. Incorporated into the S.A.N.L.C., some 20,000 men were marshalled into a workforce that primarily undertook railway and road repairs or facilitated the provision of supplies. They 'served' the Great War not as soldiers but as labourers. The South African government was of the opinion that if blacks and whites were placed on an equal footing—by allowing them to fight side-by-side—the status quo would be disrupted. It was seen as crucial that black labour was separated from the European world. The way in which the workers

were kept in line—if necessary with the whip—went unmentioned amidst the greater violence of the conflict that was unfolding everywhere.

A military whip becomes a gun, becomes a spade.

It is a simple image that carries within it many meanings. Beyond the personal narratives that you convey in *Off the Record* the film is foremost an ode to black South Africans and their hushed-up contribution to the 'European' war. In the film you invest time in giving face to this history, literally. One face morphs into another. There is pride, but there is also hope for a better future.

This, of course, is a work of the imagination

The story of the SS Mendi continues to tug at you. It triggers you because the harsh, tragic facts that occurred a hundred years ago are only a fraction of a wider story that leads towards the complex history and contemporary realities of segregation in South Africa. With the exhibition *This, of course, is a work of the imagination* you attempt to move beyond the facts alone to go in search of the larger story. You do not limit yourself to events in the past. The continuing situation is a catalyst that requires the story to be composed into images. Your images. You tell me about South Africa, where in March 2015 protests erupted around the figure of Cecil John Rhodes, or more specifically his statue on the campus of the University of Cape Town. Rhodes (1853–1902) was a British diamond magnet and a prominent politician in the British Cape Colony. #RhodesMustFall grew into a powerful student and activist movement that argued that the presence of the statue symbolised the continuing colonial attitudes of the university. Under the gaze of international media the statue was eventually removed from its plinth on 9 April 2015.

This, of course, is a work of the imagination develops as a dialogue between animation, video, poetry and found footage. It is not composed into one long film but spreads over fragments of film that connect and coalesce into a larger narrative. *This, of course, is a work of the imagination* plays a visual game between past and present, historical and current realities. Animation and film alternate. Charcoal-drawn animation is a slow and labour-intensive medium that cannot be directed by meticulously pre-planned storyboards. The film truly comes to life within the charcoal drawings. Narratives emerge and steer the drawing forward, slowly but surely. It is the medium par excellence for tapping into historical narratives. Archive photographs, newspaper articles or artefacts can be sourced and reanimated. What you cannot convey through drawing, you film with a simple

¹ GoneWest: the artistic commemoration of the Great War in the province of West Flanders. Edition 2017.

handheld camera. You steer yourself on a journey into a stubborn and elusive past, a journey that is echoed in the exhibition. Poetry gives you direction. Writing down your thoughts helps you decide on a structure and the manner in which you will convey the story. Poetry can feed your thoughts but also, in its compression, influence the form of the work. It is a powerful medium. The excerpts of your diary that you have shared with me give me threads that I need to organise my own thoughts in writing this letter to you.

**I want to work like a poet
to elaborate to imagine and compose and
be ambiguous
to do many things simultaneously**

**to weave and knit and knot and entangle
with suggestion**

A memorial to the memory of the SS Mendi and her doomed passengers was installed on the campus of the University of Cape Town in 2006. We see the shape of a ship's hull protruding from the grass. Six helmets float around it in memory to those 615 men who did not survive. It is a modest memorial set into a small hill. It sits well there, surrounded by earth and grass. The siting of it here is apposite. It is the place where the 5th Battalion spent their last day on South African soil before embarking for Europe in January 1917. The memorial inspired you to make an animated homage of your own. The Mendi memorial is the work of Cape Town artist Madi Phala (1955–2007). In 2007, less than a year after the memorial was installed, Phala was murdered. Fellow artist Roderick Sauls felt compelled—in honour of his friend—to draw renewed attention to Madi's memorial. He enclosed it in a rectangular border of rocks which he filled with pebbles and sand. It came to resemble a grave.

Those who visit the site today will see yet another version, an official 'monument'. The pebbles have made way for a solid concrete plinth into which Phala's original memorial has been incorporated. A stone wall has been built behind the memorial. The 615 names of the deceased have been immortalised in stone. Amidst the names there is a carved quotation:

'Be quiet and calm, my countrymen. What is happening now is what you came to do... you are going to die, but that is what you came to do. Brothers, we are drilling the death drill. I, a Xhosa, say you are my brothers... Swazis, Pondos, Basotho... so let us die like brothers. We are the sons of Africa. Raise your war-cries, brothers, for though they made us leave our assegais in the kraal, our voices are left with our bodies.'

These are the words of Reverend Isaac Dyobha Wauchope, a fellow-passenger who lost his life in the disaster. Whoever is looking for information about the SS Mendi and her tragic fate will encounter, in addition to the historical facts, this legend.

I recall the words of Frank Westerman in *Stikvallei*. In the book the author transports the reader to a valley in North West Cameroon where, on the night of 21 August 1986, all living beings—men, women, children, chickens, cows, birds, insects, etc.—mysteriously died. The facts are corroborated by concrete data pertaining to the death toll but, despite this, nobody knows exactly what happened. Westerman's book is a magnificent tribute to the creation of myths and stories: *'In times of crisis, myths may provide a way out via the supernatural. Stories evolve, they are shaped and reshaped. (...) Even if they are entirely fabricated, they can become a part of reality. A myth does not explain. It does not satisfy curiosity. A myth justifies.'*²

I think immediately of you and the way you thread a path through memories—both collective and personal—to find a productive point of entry to this story.

**I want to work like an historian
to clarify, dispel illusion and be sceptical**

In February 2017 it is a hundred years since the SS Mendi sank. 'Time' plays strange games with historical events. Memory ensures that something not buried continues to live. The Madi Phala memorial in Cape Town is confirmation of this. Memories can confirm our identity and, in some cases, even 'construct' it: *'In the struggle for existence it is the strong stories that have the advantage over the weak.'*³

The tragedy of the SS Mendi ran the risk of disappearing from memory but has, instead, burgeoned into a 'legendary' story. An important role was played by the poet Samuel E. Krune Mqhayi (1875–1945), a family friend of the much-mourned priest, Isaac Dyobha Wauchope. In 1916, as Wauchope prepared to depart for Europe with the 5th battalion of the S.A.N.L.C., Mqhayi wrote a heroic poem:

*[...] So listen, young men, you're honoured!
Your nation's in the roll of nations.
So dance the war dance then come to order:
like this—like this!
Like this—and like that!*

*Capture the Kaiser and bring him back,
and end this war in a twinkling; [...]*

S.E.K. Mqhayi, *The Dark Army*, 1916.

² F. Westerman, *Stikvallei*, 2013, p. 294.

³ F. Westerman, *Stikvallei*, 2013, p. 269.

In 1931 Mqhayi wrote a second poem, this time about the tragedy of SS Mendi, in which he appears to address the grieving families. While prime minister Louis Botha might have conveyed official condolences in the name of the South African government and granted the families £50 as compensation for their loss⁴, Mqhayi was of the opinion that they deserved more:

[...] *Awu! The finest of Africa was busy dying!
The ship couldn't carry its precious cargo,
It was echoing into the inner circles,
Their brave blood faced the King of Kings.
Their deaths had a purpose for all of us [...]*

S.E.K. Mqhayi, *Sinking of the Mendi*, 1931.

Translation: Antjie Krog, Ncebakazi Saliwa & Koos Oosthuizen, 2008.

Within the black South African community there was a strong desire to memorialize the tragedy. Directly following the war the Mendi Memorial Club was set up. Even for those without a personal connection to the tragedy, there was a belief that the loss of the men of the Mendi needed to be transformed into something positive. Beginning in 1928, and within a society that was becoming increasingly segregated, an annual commemoration was organized with the primary objective of improving the lot of black South Africans. The Mendi became a beacon of hope for a better future. Lectures and debates were initiated and a scholarship inaugurated. Over the years the commemoration grew into a critical forum that targeted segregation policies. When the apartheid government took control in 1948, however, the platform was politically silenced. Decades and generations later there were few who could remember the story of the SS Mendi, let alone the countless commemorations that had once formed a living monument: *'Stories die out, like the dodo or the mammoth, when they are no longer passed on. But can an extinct story be brought back to life?'*⁵

In the 1990s when South Africa turned its back on apartheid and set itself on a fresh course, the need arose for a new 'own' history. A heroic story offered solace. The Mendi story, seemingly forgotten, was resurrected and reinterpreted in 'grandiose' terms. A substantial dose of Africanism, courage and heroism were the necessary ingredients to bring the naval tragedy back into the spotlight. [...] *We are the sons of Africa. Raise your war-cries, brothers [...]*.

⁴ A. Grundlingh, 'The SS Mendi Disaster: Politics of remembrance, 1917–2014', in: *War and Society: Participation and Remembrance. South African black and coloured troops in the First World War, 1914–18*, 2014. Sun Media, Stellenbosch, p. 117.

⁵ F. Westerman, *Stikvallei*, 2013, p. 274.

So, Mr Plaatje, I want to ask you in what form is the tragedy of the Mendi held?

A handheld camera zooms in on Table Mountain as the boat slips slowly out of harbour. You sail away from Cape Town and direct your words to Solomon T. Plaatje.

Solomon T. Plaatje (1878–1932) was a South African journalist, writer and politician. He was a co-founder of the S.A.N.N.C., the South African Native National Congress, in 1912⁶. When the government introduced the Land Act in 1913, he travelled to London to lobby against this catastrophic political legislation—the germ of what later would become the apartheid system. The Land Act prohibited the indigenous black inhabitants of the land to buy, sell or hire land for their own use. The result of which meant that tens of thousands of families were forced off the land that they owned or farmed⁷. *'The grim struggle between right and wrong, and the latter carries the day.'*⁸ wrote Plaatje as he sailed away from Cape Town in 1914 for England, where he would plead for British intervention in the abolition of the Land Act.

There is a drawing hanging in your studio. I see six figures gathered around a loudspeaker. Only Solomon T. Plaatje is identified by name. The other five are titled generically: Prime Minister, Priest, Newspaperman, Pacifist—this appears to be the writer Olive Schreiner—and Governor General. In the centre of the drawing, in capital letters, is the word 'ENLIST'. The drawing allows us to contemplate the flipside of the Great 'European War' and carries us back to South Africa and her turbulent political context. It was only in 1910 that the Union of South Africa was declared as a self-governing territory under the wing of the British Empire. The Union was governed by a white minority, with prime minister Louis Botha at the helm. When the idea of recruiting black South Africans for the European front was first raised, it caused a whirlwind of reactions. The government, for its part, was afraid that the black community would revolt if they were to participate in the war. Their sense of their own 'value' might rise and this was to be avoided at all costs. For a large part of the black community who associated the British with their oppression, a war against Germany might offer new opportunities? Many, mostly labourers, hoped that the

⁶ The S.A.N.N.C. was rechristened the A.N.C. (African National Congress) in 1923. Its primary objective was to defend the rights of the original black population. Only in 1991—after apartheid was abandoned on the release of Nelson Mandela—did the A.N.C. succeed in overturning the bitterly controversial Land Act.

⁷ 70% of the South African population had to live on 'reserves'—poetically called 'homelands' by the whites—which represented only 7% of the available land.

⁸ S.T. Plaatje, *Native Life in South Africa, Before and Since the European War and the Boer Rebellion*, 1914. Online PDF: <http://www.sahistory.org.za>

Germans would reach South Africa and liberate them from their oppressors, thereby enabling them to return to their lands. Others went a step further and, following a prophecy, convinced themselves that the Germans could return the banished and now deceased Zulu leader, Dinuzulu kaCetshwayo. The black elite continued to support the British in the hope that their 'effort' during the war would improve their standing in relation to whites. The educated classes campaigned, therefore, for the right to bear arms, since military service symbolized full citizenship⁹. Solomon T. Plaatje entered into the debate—even though he realised the government would engage the black community without granting it any recognition¹⁰—and both encouraged and supported the call to volunteer for the S.A.N.L.C. He saw an 'educational' advantage in gaining 'experience' abroad. Six-months employment in France would surely be more instructive than working in a Kimberley diamond mine?

DISCIPLINE IS THE ULTIMATE HAPPINESS

In *Off the record*, a wooden barracks rises up from the ground, ring-fenced and secured with barbed wire. It refers to the tightly guarded conditions in which the men of the S.A.N.L.C. were housed during their stay in Europe. The fear that the men would gain too much 'experience' went deep. Social or moral 'contamination' was to be stringently avoided. The manner in which the government kept the S.A.N.L.C. troops isolated was exceptional. Only German prisoners of war were housed in similar closed compounds during the conflict. A military whip becomes a gun, becomes a spade, as you know... It may have been an exception in Europe¹¹, but it was commonplace in South Africa, where black labourers in the mines were subjected to similar compound conditions. Control over the black labour force was only possible once its tribal traditions had been broken¹². The construction of closed compounds seemed appropriate.

In 1960 the Ovambo compound opened in Walvis Bay, South West Africa. You were born in Walvis Bay that same year. This conjunction inspires you to write a

⁹ The South African Defence Act of 1912 explicitly stated that only South Africans with European roots (read: white) could fight in the army.

¹⁰ A. Grundlingh, *War and Society: Participation and Remembrance. South African black and coloured troops in the First World War, 1914–18*, Sun Media, Stellenbosch, 2014, p. 25.

¹¹ The idea of controlled live/work units also arose in Western society, but this was fully in keeping with industrial developments and the need for labour. For example, the mining industry developed 'attractive' inland neighbourhoods to attract employees, while simultaneously allowing employers to control their workers lives from cradle to grave.

¹² Dr A. Byerley, *Compound Space: a study of the architecture of Labour Control in the Case of Walvis Bay*, 2012, in: Digest of Namibian Architecture, s. 34–37.

short story. It spools out of a typewriter—a VOSS Karin, also from 1960—onto a long roll of paper. With this personal narrative you build a bridge to the past. Your story in exchange for another. Give and take. The past does not give itself up without a price.

Six thousand men were housed in the strictly monitored Ovambo compound. The labour compound was an example of the architectural model of control that was being rolled out in the rest of South Africa as an efficient means of organizing labour under the apartheid system. Your father, John Frank Morris, was one of the architects of this particular compound. The project took several years to complete. It brought your parents to Walvis Bay in the late 1950s. The shipping trunk containing their household goods did further service as a piece of furniture. It still exists, now in your studio in Deerlijk. The cargo label for transport to Walvis Bay is still attached.

**How can I reach the past?
my legs need to walk me to the past**

**How do I earn access to this story?
there needs to be an OFFERING**

The wreck of the SS Mendi lies 19 km off the Isle of Wight, an island south of the English mainland. Nothing in the landscape at St Catherine's Point indicates that it is off this coast that a ship sank, for that you would have to search the seabed. Yet for you it is an important place to connect to the past. Here is where imagination can take over from fact. In October 2016 you take the ferry from Le Havre towards Plymouth, travelling the reverse route that the SS Mendi would have taken. At Portsmouth you cross over onto the Isle of Wight. You walk the coastline from West to East and traverse the island from North to South. A hand-camera follows your steps and records your encounters. At the southernmost tip of the island is St. Catherine's Lighthouse. A few kilometres inland is St. Catherine's Oratory. Two towers that stand out in the landscape, both named after St. Catharine of Alexandria. Her life has been minutely described and disseminated yet the details depend on legend, something that seems only to have increased her popularity. St. Catherine is traditionally depicted with the object of her martyrdom: a large, spiked wooden wheel. When driven over her body, the wheel broke into two and Catherine survived. At her beheading, it was sweet milk that flowed, not blood. Angels conveyed her remains to Mount Sinai.

**Her voice was not heard in the heavenly voices
that spoke to Joan of Arc.
Catherine of Alexandria did not exist.
Myths generate their own power.**

A legend for a legend. The ultimate offering that allows you to step into the story. You wander a pathway into a past that is elusive. As a whirlwind of thoughts, the film—animation, found footage as well as images from the walks—carries us into a dream that cannot be steered. We are twisted back and forth between past and present, between history and reality. The SS Mendi is past and present. A bee flies without purpose. The insect is a symbol of organized and efficient collective work. In Christian culture it also embodies the soul ascending to heaven. Are you in search of the restless souls of the Mendi who still haunt the seabed of the Channel? Or might it be a search for those Syrian refugees endeavouring to cross to Fortress Europe, both today and tomorrow, who will perish in the attempt?

**I will not make of this a requiem
For who then is this story?
It is for those drowning daily in the Mediterranean
Who will be their praise poet?**

This, of course, is a work of the imagination goes beyond the facts. The ship has sunk but the myth goes on.

Mieke Mels

REFERENCES

- W. Morris, personal notes and diary entries, ca. 2015–17.
B.P. Willan, *The South African Native Labour Contingent, 1916–18*, in: 'The Journal of African History', vol. 19, n° 1, World War I and Africa (1978), pp. 61–86. Cambridge University Press.
F. Westerman, *Stikvallei*, 2003.
A. Grundlingh, *War and Society: Participation and Remembrance. South African black and coloured troops in the First World War, 1914–18*, 2014. Sun Media, Stellenbosch.
Dr A. Byerley, *Compound Space: a study of the architecture of Labour Control in the Case of Walvis Bay*, 2012, in: Digest of Namibian Architecture, s. 34–37.

